

О. С. Сердюк,

кандидат економічних наук,

ORCID 0000-0003-3049-3144,

e-mail: oleksandrserdyk@ukr.net,

Інститут економіки промисловості НАН України, м. Київ

ОЦІНКА РІВНЯ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОЇ КОНВЕРГЕНЦІЇ В УКРАЇНІ ТА УКРАЇНСЬКІЙ ПРОМИСЛОВОСТІ

Вступ. Згідно з теорією, інституціоналізація являє собою процес поширення в середині суспільства певних норм та правил, покликаних упорядкувати життя та надати мотивації до взаємодії між членами суспільства. Як правило, таке поширення набуває двох форм: централізоване впровадження норм та правил, яких мають дотримуватись члени суспільства під загрозою понесення покарання; добровільне прийняття членами суспільства певних норм та правил, яких вони дотримуються з огляду на уявну вигоду або під загрозою остракізму. Централізоване впровадження є прерогативою державної політики, яка здійснюється шляхом створення широкої мережі державних інститутів (суди, уряд, органи місцевого самоврядування тощо), покликаних створювати норми та правила, слідкувати за їхнім дотриманням та карати за порушення. Неформальне, добровільне прийняття певних норм та правил, як правило, властиве малим соціальним групам (неформальним спілкам підприємців, робочим колективам, які не перебувають у профспілках, тощо), де контроль за дотриманням та умовне покарання за порушення норм та правил (у вигляді остракізму) здійснюється консолідованими зусиллями членів групи.

Фундаментальною відмінністю наведених форм поширення норм та правил є механізм примусу до їхнього виконання. При централізованому поширенні цій меті служать державні інститути, тоді як при неформальному (локальному) відсутній явний суб'єкт примусу. Відповідно для позначення норм та правил, що поширюються централізовано та неформально, логічно застосувати різні поняття. Оскільки при централізованому поширенні саме державні інститути є квінтесенцією правил та норм, до них до-

цільно застосувати поняття «*формальні інститути*» (*інститут* від лат. *institutum* – запроваджений порядок). У випадку із неформальними правилами та нормами, за відсутності явного суб'єкту примусу, ставка робиться на колективний тиск. Відтак неформальні правила та норми доцільно позначити терміном «*неформальні інститути*».

З огляду на те, що призначенням держави є організація суспільного порядку в інтересах громадян, теоретично державні інститути мають підтримувати традиційні (звичні, усталені) норми та правила. Однак на практиці в кожній країні світу більшою чи меншою мірою існують розбіжності між формальними інститутами, що регулюються державою, та неформальними нормами та правилами, яких дотримуються певні соціальні групи. Ідеальний стан, за якого ці дві категорії є тотожним, в рамках дослідження буде позначено як «інституціональна конвергенція». Для позначення стану, коли формальні норми та правила де-факто не поширюються на всі сфери суспільних відносин, буде використано термін «інституціональна дивергенція».

Інституціональна конвергенція, як явище, має контраверсійну природу. З одного боку, її наявність або відсутність, є апостеріорною для суспільства¹, з іншого – на формальному рівні заперечуються будь-які ознаки дивергенції². Відтак нівелюється внутрішній потенціал для об'єктивної оцінки конвергенції. Державні установи, які теоретично здатні виконати таку оцінку, апіорі зацікавлені у приховуванні ознак дивергенції, тоді як приватні організації можуть бути політично заангажованими. Через це об'єктивність будь-якої оцінки, що спирається на ендогенні методи дослідження³, апіорі є сумнів-

¹ Пережитий досвід підказує індивідам, якими інститутами краще послуговуватись (формальними або неформальними) задля вирішення їхніх проблем.

² Офіційна позиція органів державної влади полягає у тому, що у своїх діях вони керуються формальними нормами та правилами. При цьому, вони забезпечують дотримання цих норм та правил іншими суб'єктами соціальних відносин.

³ Наприклад, опитування респондентів з боку працівників державних установ, або представників приватних організацій афілійованих із певними політичними силами.

ною. Щодо екзогенних досліджень¹, наразі не існує жодних методик, за якими б безпосередньо оцінювався рівень інституціональної конвергенції в суспільстві. Натомість певні міжнародні індекси потенційно можуть містити в собі корисну інформацію щодо цього явища.

З огляду на те, що квінтесенцією інституціональної конвергенції є формальні інститути, інфор-

мативними для оцінки можуть бути міжнародні індекси, які характеризують якість таких інститутів. Існує ряд авторитетних міжнародних індексів, що характеризують якість інститутів із різних позицій, а саме [1-3]: ефективності державного управління, дотримання верховенства права, захисту прав власності (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльна характеристика індексів якості інституційного середовища

№ з/п	Індекс	Організація дослідження	Тип дослідження	Джерела даних
1	Якість державного управління (Worldwide Governance Indicators)	The World Bank	Рейтинг, індекс	Статистичні дані, опитування населення та керівників компаній
2	Індекс верховенства закону (The Rule of Law Index)	The World Justice Project	Експертно-аналітичне, рейтинг, індекс	Опитування експертів та пересічних громадян
3	Міжнародний індекс захисту прав власності (The International Property Right Index)	The Property Rights Alliance	Експертно-аналітичне, рейтинг, індекс	Синтез індексів сприйняття корупції, державного управління, глобальної конкурентоспроможності

Кожен з них окремо не є достатньо інформативним аби охарактеризувати рівень конвергенції в суспільстві. Однак внутрішні індикатори (або підіндекси), на основі яких складаються такі індекси, можуть надати більше корисної інформації. Відтак деякі з них можна розглядати як ефективні інструменти оцінки.

Інформативність внутрішніх індикаторів залежить від змісту оцінюваних явищ. Тобто від того, наскільки походження тієї або іншої кон'юнктури соціальних відносин (вираженої індикаторами) пов'язане із конвергентними змінами в інституціональному середовищі. Відтак задля розробки методики широкої оцінки рівня інституціональної конвергенції в суспільстві², перш за все слід проаналізувати внутрішні індикатори різних міжнародних індексів на предмет їхнього походження від конвергентних процесів.

Метою статті є оцінка рівня інституціональної конвергенції в Україні.

Виклад основного матеріалу. *Якість державного управління (Worldwide Governance Indicators).* Розпочнемо аналіз із агрегативних індикаторів якості державного управління (Worldwide Governance Indicators), які на відміну від решти внутрішніх індикаторів представлених індексів якості інститутів не приведені до загального показника (оцінки індексу). Тобто, за даною методикою, якість державного управління оцінюється з точки зору різних факторів, без узагальнюючої характеристики.

Індикатори якості державного управління складаються Світовим банком (The World Bank) [1] один

раз на рік, оцінюючи інститути за різними критеріями. Критерії аналізу випливають із визначення, запропонованого Даніелем Кауфманом та його колегами, де державне управління – це традиції та інститути, через які здійснюється влада в країні, що включає: а) те, як формуються, контролюються та змінюються уряди; б) здатність уряду формулювати та проводити раціональну політику; в) повагу громадян та державних службовців до інститутів, які регулюють соціально-економічні відносини між ними [4, с. 5-6].

Отже, 6 індикаторів, які відповідають трьом виділеним аспектам поняття державного управління, утворюють Worldwide Governance Indicators:

а) 1. Врахування думки населення та підзвітність державних органів влади – право голосу та підзвітність (Voice and Accountability) вимірює різні аспекти політичних процесів, громадянських свобод та політичних прав.

2. Політична стабільність та відсутність насильства (Political Stability and Absence of Violence/Terrorism) оцінює ймовірність дестабілізації уряду та його повалення неконституційними та насильницькими засобами;

б) 3. Ефективність роботи уряду (Government Effectiveness) відображає якість державних послуг, рівень кваліфікації держслужбовців та ступінь їх незалежності від політичного тиску, ефективність державної політики;

4. Якість державного регулювання (Regulatory Quality) характеризує здатність уряду формулювати та здійснювати раціональну політику, вести ре-

¹ Здійснюваних міжнародними організаціями.

² Оцінка, яка охоплює різні прояви конвергенції/дивергенції.

гулятивну діяльність, що позитивно впливає на розвиток приватного сектору;

в) 5. Верховенство права (Rule of Law) вимірює ступінь впевненості громадян у ефективності вітчизняного законодавства і те, наскільки вони дотримуються встановлених правил.

6. Стримування корупції (Control of Corruption) відбиває ставлення суспільства до корупції, тобто можливості використання службового становища з метою отримання приватної вигоди [5, с. 3-5].

Слід зазначити, що всі ці показники є агрегованими, тобто. поєднують у собі безліч індивідуальних індикаторів. У загальній сумі The Worldwide Governance Indicators акумулюють дані з понад 30 джерел [6]. Наприклад, Business Environment and Enterprise Performance Survey – дослідження, яке проводить Світовий банк кожні три роки. Респондентами виступають фірми Східної Європи та пострадянського простору. За допомогою опитування оцінюється фінансовий стан цих організацій, а також їхнє сприйняття якості державного регулювання та інвестиційного клімату в країні. Іншим джерелом є World Economic Forum Global Competitiveness Survey, що наводить інформацію щодо умов ведення бізнесу в 144 державах [6].

Усі індекси WGI приймають значення в інтервалі від -2,5 до 2,5, і чим більше це число, то вище якість державного управління країни. Іншим способом відображення даних The Worldwide Governance Indicators є шкала відсоткових рангів [7, с. 12]. Вона показує положення окремої держави серед інших шляхом визначення відсотка країн, які мають такі ж чи нижчі показники.

Аналізуючи смисловий зміст критеріїв оцінки якості державного управління, можна дійти висновку, що теоретично вони можуть бути пов'язані між собою. Так, стримування корупції значною мірою може залежати від верховенства права, ефективності роботи уряду від якості законодавства, а політична стабільність від всіх вищеперелічених факторів разом взятих. Відтак інтерпретувати їх, як джерело відокремленої від загального контексту інформації, не можна. Однак попри це, кожен з індикаторів містить у собі певну кількість унікальної¹ інформації щодо оцінюваного явища. Оцінка ступеня унікальності індикатору дасть змогу проаналізувати якість інститутів с позиції окремих соціально-політичних факторів. Тобто проаналізувати, в якій мірі якість тієї або іншої групи інститутів (представлених індикатором) залежить від специфічних факторів, а не від супутніх процесів. Разом із цим, унікальні індикатори містять у собі більше корисної інформації щодо ознак інституціональної конвер-

генції/дивергенції, оскільки квінтесенцією цього явища є формальні інститути, які представляють альтернативу неформальним правилам, тоді як висока взаємозалежність показників якості (індикаторів) дещо спотворює відокремлену² оцінку цих інститутів. Іншими словами, в умовах, коли на показник якості певних інститутів чинить вплив ряд факторів зумовлених дією інших інститутів, втрачається об'єктивність оцінки щодо їхньої акцептації з боку суспільства.

Отже, задля здійснення оцінки рівня інституціональної конвергенції на основі аналізу індикаторів якості державного управління, в першу чергу, слід виокремити найбільш унікальні індикатори. Тобто такі, які і в найменшій мірі залежні від інших оцінюваних явищ. Далі, такі індикатори слід проаналізувати на предмет їхнього зв'язку із конвергентними/дивергентними процесами, після чого надати їм інтегральну оцінку³.

Виявити відносну унікальність індикаторів можна шляхом множинної кореляції. Задля виконання цієї задачі в рамках дослідження було зібрано відповідну вибірку даних, яка налічує 4700 спостережень⁴. Кореляцію здійснено із застосуванням мови програмування Python і бібліотек до неї: xlrd, pandas, seaborn, matplotlib. За результатами кореляції складено кореляційну матрицю (рис. 1).

Аналізуючи кореляційну матрицю можна зауважити, що індикатори значною мірою корелюються між собою. Такий результат у цілому узгоджується із попередніми теоретичними висновками щодо тісного взаємозв'язку між досліджуваними явищами. Унікальність індикаторів у цьому випадку буде відносною, що певною мірою знижує інформативність якості окремих інститутів або груп. Однак, враховуючи той факт, що сучасні міжнародні дослідження розглядають якість інститутів через призму соціальних наслідків, існуючий інструментарій оцінювання слід розглядати як безальтернативний. Відтак слід з максимальною ефективністю використати наявну «обмежену» інформацію, що міститься в міжнародних індиках (індикаторах) оцінювання інститутів.

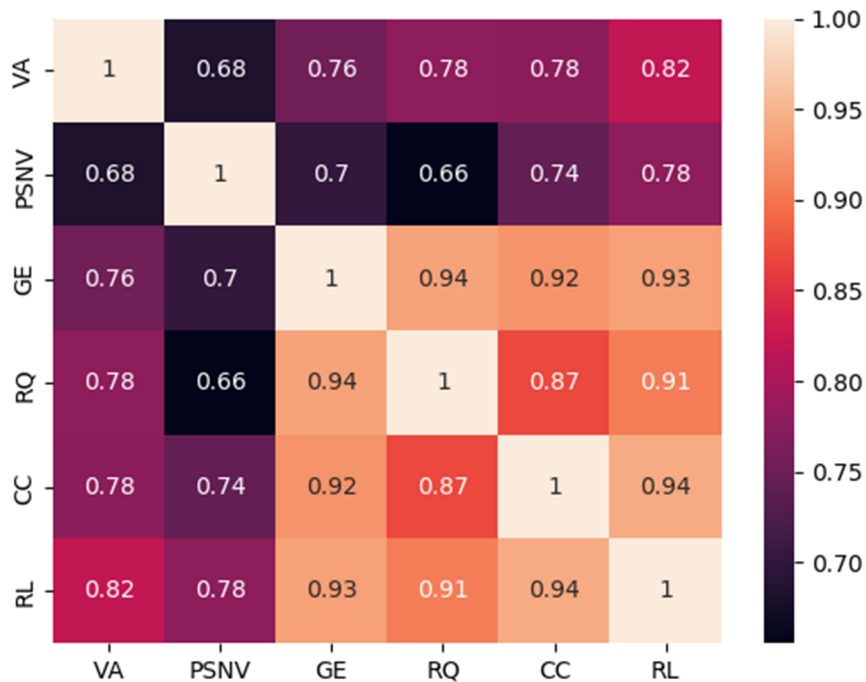
Задля присвоєння чисельної оцінки відносній унікальності індикаторів слід вирахувати суму наведених в матриці коефіцієнтів кореляції за схемою «один до всіх». Відтак отримуємо показники, що характеризують статистичну залежність кожного окремого індикатора від решти, оцінюючи її за шкалою від 0 до 5, де 0 відповідає повна незалежність, а 5 – абсолютна залежність (рис. 2). За своєю суттю, така оцінка є тотожною оцінці унікальності, оскільки числовий показник статистичної залежності

¹ Незалежно від решти факторів представлених іншими індикаторами.

² Незалежну від впливу інших інститутів.

³ Якщо більше одного унікального індикатора будуть теоретично значимими для оцінки рівня інституціональної конвергенції.

⁴ Дані 213 країн за 22 роки.

VA – врахування думки населення та підзвітність державних органів влади, PSNV – політична стабільність та відсутність насильства, GE – ефективність роботи уряду, RQ – якість законодавства, CC – стримування корупції, RL – верховенство права.

Рис. 1. Кореляційна матриця індикаторів якості державного управління

CC	GE	PSNV	RL	RQ	VA
4.25	4.25	3.56	4.38	4.16	3.82

Рис. 2 Сумарні показники коефіцієнтів множинної кореляції індикаторів якості державного управління*

* Таблицю виконано в інтегрованому середовищі розробки «Jupyter Notebook».

безпосередньо характеризує причинно-наслідковий зв'язок між факторами, які визначають явища виражені індикаторами.

За результатами аналізу сумарних показників коефіцієнтів кореляції можна зробити висновок, що найбільшу відносну унікальність мають індикатори: політичної стабільності та відсутності насильства (PSNV), врахування думки населення та підзвітності державних органів влади (VA). Решта індикаторів, відрізняються істотно вищими показниками кореляції, а отже більшою мірою є залежними один від одного. Щодо PSNV та VA, вони також значною мірою залежні від похідних факторів оцінюваних іншими індикаторами, однак за відсутності більш самостійних (унікальних) показників, PSNV та VA є найбільш інформативними для оцінки конвергенції.

Задля визначення змісту корисної інформації щодо інституціональної конвергенції/дивергенції, яку містять в собі PSNV та VA, слід перш за все проаналізувати загальні характеристики цих індикаторів. Згідно з розробленою Світовим Банком методологією оцінки якості державного управління індикатор «врахування думки населення та підзвітності державних органів влади» (VA) характеризує свободи та політичні права громадян країни-об'єкта досліджень. У контексті вищезазначених факторів, оцінюється рівень фактичного доступу громадян до виборів центрального уряду та місцевих органів самоврядування, незалежність виборчих процесів, рівень свободи слова, свобода зібрань тощо. Самі собою ці явища не є безумовною ознакою конвергентних/дивергентних процесів, оскільки будь-які обмеження можуть бути прописані в конституції, тобто бути складовою частиною формальних інститутів¹. Неформальні альтернативи у цьому випадку, втрачають будь-який сенс, оскільки такі фактори, як врахування думки населення та підзвітність державних органів влади, мають сенс лише в умовах «формалізованого суспільства»². На локальному рівні, дія неформальних інститутів «свободи» зумовлює виключно ендогенні наслідки, а отже жодним чином не впливає на ефективність державного упорядкування. Відтак індикатор VA стає малоінфор-

¹ У випадку, коли конституцією передбачений високий рівень громадянських свобод, а де-факто він відсутній, очевидно є інституціональна дивергенція, оскільки центральні органи, які фактично обмежують свободи, діють всупереч формальним правилам.

² Суспільство де-юре об'єднане спільними писаними правилами та нормами.

мативним для оцінки конвергентних/дивергентних процесів.

Частково залежний від фактору громадянських свобод, індикатор «політичної стабільності та відсутності насильства» (PSNV) характеризує стабільність формальних інститутів, ймовірність різких змін, зміну політичного курсу, дестабілізацію та ймовірність повалення уряду неконституційними методами або із застосуванням насильства. Безпосередній зв'язок цих явищ із конвергентними або дивергентними процесами є очевидним, оскільки стабільність формальних інститутів є квінтесенцією сприйняття цих інститутів суспільством. У зворотному випадку суспільство у повсякденному житті послуговуватиметься неформальними інститутами, а отже рухатиметься в бік інституціональної дивергенції. Разом із цим, похідні від фактору стабільності формальних інститутів явища, такі, як ймовірність різких змін, зміна політичного курсу, дестабілізація, на мікрорівні пов'язані зі ступенем лояльності, з якою суспільство відноситься до формальних інститутів. Так, наприклад, громадяни, які незадоволені існуючими формальними нормами та правилами, будуть схильні до дій спрямованих на їхню зміну, у тому числі до незаконних. Відтак матимуть місце дивергентні процеси.

З огляду на безпосередній зв'язок змістовних характеристик PSNV із конвергентними/дивергентними процесами, показник індикатора можна ідентифікувати як натуральну оцінку рівня інституціональної конвергенції в суспільстві. При цьому слід зауважити, що таку оцінку не можна вважати абсолютною, оскільки сфера дослідження індикатора обмежена лише явищами, що впливають на стабільність державного порядку. Тобто соціальними процесами, які несуть із собою потенційну загрозу існуючим формальним нормам та правилам. Такі процеси є беззаперечною, однак не вичерпною характеристикою конвергентних/дивергентних процесів. Інституціональна дивергенція може мати місце також в умовах позірної стабільності політичної системи, коли де-факто формальні інститути не перешкоджають використанню неформальних норм і правил. Так, наприклад, соціальні групи, які потенційно здатні дестабілізувати політичну систему, за неформальної згоди можновладців можуть послуговуватись власними нормами та правилами в обмін на збереження стабільності системи. Відтак, із точки зору індикатора PSNV, формальні та неформальні інститути виглядатимуть конвергентними, тоді як

на практиці, саме дивергенція буде основою політичної стабільності.

Враховуючи фактор «неінформативної стабільності»¹, оцінку конвергенції на основі індикатору PSNV слід розглядати радше як консенсус між державою та впливовими соціальними групами. Ключовим нюансом для об'єктивної оцінки конвергенції в цьому випадку є те, наскільки впливовість визначається розміром групи. В розвинутих демократичних, ліберальних країнах, впливовість кожного окремого громадянина від початку є високою, а отже навіть невеличка група таких громадян потенційно здатна дестабілізувати політичну систему². У той час, як в авторитарних державах, де-факто впливовою є лише невеличка група еліти. Відтак у першому випадку консенсус держави із впливовими силами є безпосередньою ознакою інституціональної конвергенції, тоді як у другому – конвергенція поширюється радше на еліти, аніж в цілому на суспільство.

Індекс верховенства права (The Rule of Law Index). Нівелювати фактор «неінформативної стабільності» можна шляхом комплексного оцінювання явища конвергенції/дивергенції, де поруч із показниками рівня стабільності, братимуться до уваги показники оцінки впливовості широких мас суспільства. Одним із ключових критеріїв такої оцінки є рівень верховенства права в державі, оскільки в сучасному світі³ саме цей фактор визначає паритет відносин в середні суспільства. Тобто, чим вищим є рівень верховенства права в суспільстві, тим більш паритетною є впливовість кожного окремого громадянина, а отже знижується дисбаланс дестабілізаційного потенціалу⁴. За таких умов, держава буде вимушена йти на консенсус із більш широкою масою населення, чим зумовлюватиме рух у бік інституціональної конвергенції.

Дослідженням та оцінкою різних аспектів верховенства права займається ряд авторитетних міжнародних організацій. Серед них слід виділити World Justice Project [2], яка, з 2015 року, щорічно складає відповідний індекс для 139 країн світу. Згідно з методологією оцінки, індекс верховенства права (The Rule of Law Index) є інтегральним показником 8 внутрішніх індикаторів, які далі дезагреговані на 44 підіндикатори. Індекс та місце країни в рейтингу визначається за такими індикаторами:

Обмеження повноважень інститутів влади (оцінюється наявність чіткого законодавчого визначення повноважень, можливість притягнення поса-

¹ Стабільність не є безумовною ознакою інституціональної конвергенції.

² Держава має рахуватись з думкою громадян, які мають широкі права. У зворотному випадку влада стає позаконною.

³ На сьогодні всі без виключення країни світу де-юре гарантують рівноправ'я своїм громадянам.

⁴ Дестабілізаційний потенціал є тотожний сукупній впливовості певних груп громадян. В умовах, коли привілеї де-факто закріплені за невеличкою групою осіб (еліти, олігархату тощо), саме в їх руках концентрується дестабілізаційний потенціал. В умовах верховенства права, всі громадяни є однаково впливовими, а отже будь-яка група таких громадян представляє собою дестабілізаційний потенціал.

дових осіб до відповідальності у відповідності до закону, наявність систем стримування і протипаг).

Рівень корупції (визначає рівень корупції як використання публічної влади з метою особистої вигоди. Коефіцієнт розраховується за трьома формами корупції: хабарництво, неправомірний вплив з боку державних або приватних інтересів, незаконне присвоєння державних коштів або інших ресурсів).

Відкритість уряду (оцінка публікації урядових рішень та інформації, права на інформацію, участі громадськості, механізмів подачі скарг).

Забезпечення фундаментальних прав (оцінка відсутності дискримінацій та дотримання прав людини на життя і безпеку, належний правовий захист, свободу думки, віросповідання, зібрань, невтручання в особисте життя і захисту прав працівників).

Порядок і безпека (оцінка загроз порядку та безпеки, що включає злочинність, політичне насильство, насилля як засіб усунення особистих образ, оцінка захищеності населення від військового конфлікту та тероризму).

Об'єктивність застосування права (оцінка якості регуляторних актів, без неправомірного впливу на посадових осіб або приватних інтересів, чи своєчасно провадяться адміністративні справи, відношення уряду до прав власності людей і корпорацій).

Цивільне правосуддя (оцінка наявності засобів правового захисту, відсутності надмірних або необґрунтованих зборів і перешкод, дискримінації і корупції, вчасності вирішення судових спорів, додаткові механізми вирішення спорів).

Кримінальне правосуддя (оцінка ефективності системи кримінального правосуддя, відсутності неправомірного впливу, корупції в системі).

Кожен підіндикатор оцінюється виходячи із усереднених відповідей респондентів щодо відповідного блоку питань, потім отримані значення використовуються для розрахунку загального балу щодо кожного індикатора. З отриманих по кожному індикатору результатів, розраховується підсумкова оцінка країни у діапазоні значень від 0 до 1, де 1 бал означає найвищий рівень дотримання принципу верховенства права, а 0 – найменший [2].

Поруч із корисною інформацією щодо впливовості широких мас населення, індекс верховенства права також є опосередкованим показником рівня інституціональної конвергенції в суспільстві, оскільки він характеризує ступінь дотримання формальних норм та правил з боку владних структур¹. При цьому слід зауважити, що індикатори індексу мають різний рівень інформативності щодо конвергенції. Більше того, як і у випадку індикаторів якості державного управління, інформативність залежить від унікальності індикатора. Відтак, перш ніж про-

аналізувати показник на предмет інформації щодо конвергентних/дивергентних процесів, слід встановити його унікальність.

Кореляційну матрицю складено на основі вибірки даних внутрішніх індикаторів індексу верховенства права у період 2015-2021 рр. (рис. 3). Вибір даних містить у собі 834 спостереження.

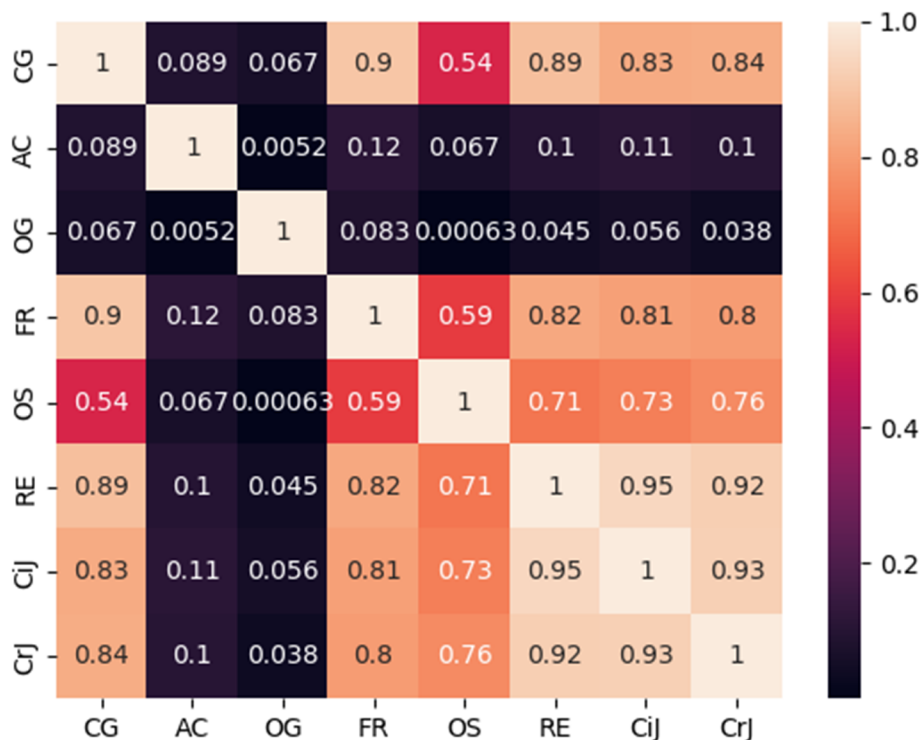
Аналізуючи кореляційну матрицю, можна зауважити, що для внутрішніх індикаторів індексу верховенства права є характерною диференційована статистична залежність. За сумою коефіцієнтів кореляції (рис. 4), абсолютно унікальними є індикатори відкритості уряду (OG) та відсутності корупції (OC). Щодо решти індикаторів, враховуючи діапазон оцінки від 0 до 8, їх можна визнати достатньо унікальними, аби залучити до подальшого аналізу. Доцільність такого залучення обумовлюватиметься співвідношенням оцінки унікальності індикатора до його інформативності щодо конвергентних/дивергентних процесів.

Отже, задля оцінювання явища інституціональної конвергенції/дивергенції у контексті факторів верховенства права слід виокремити найбільш інформативні (значимі) індикатори. Розпочнемо аналіз із найбільш унікальних, а отже інформативних із точки зору специфічних факторів (а не супутніх процесів), індикаторів OG і AC. Згідно з розробленою World Justice Project методологією оцінки верховенства права, індикатор відкритості уряду (OG) характеризує: наскільки закони у суспільстві чітко сформульовані, доступні, публічні та стабільні; наскільки адміністративні процедури відкрито для участі суспільства; наскільки офіційна інформація, у тому числі законопроекти та проекти підзаконних актів, доступні суспільству. Самі собою вищезазначені фактори не несуть із собою корисної інформації щодо конвергентних/дивергентних процесів, оскільки вони радше характеризують певні властивості формальних інститутів, аніж створюють уявлення щодо супротиву суспільства цим інститутам. Разом із цим, фактори відкритості уряду не є визначальними для процесів стратифікації суспільства, а отже індикатор OG не містить у собі інформації щодо впливовості громадян.

Абсолютно унікальний із точки зору кореляції індикатор відсутності корупції (AC) характеризує рівень корупції органів державної влади. У ньому враховується три форми прояву корупції: хабарництво; зловживання впливом задля особистої або колективної вигоди; нецільове використання громадських коштів або інших ресурсів. Враховуючи той факт, що будь-які прояви корупції є безпосередньою ознакою дивергентних процесів², індикатор AC слід визнати інформативним у справі оцінки

¹ Відсутність верховенства права є сигналом того, що влада не дотримується формальних приписів (конституції), які тією або іншою мірою гарантують громадянам рівноправ'я. Відтак влада де-факто послуговується неформальними інститутами в управлінні державою, що є ознакою інституціональної дивергенції.

² Корупція є неформальним інститутом, який протиставляється формальним нормам та правилам.

CG – обмеження повноважень влади, AC – відсутність корупції, OG – відкритість уряду, FR – забезпечення фундаментальних прав, OS – забезпечення порядку та безпеки, RE – ефективність застосування права, CiJ – ефективність цивільного правосуддя, CrJ – ефективність кримінального правосуддя.

Рис. 3. Кореляційна матриця внутрішніх індикаторів індексу верховенства права

	AC	CG	CiJ	CrJ	FR	OG	OS	RE
0	0.591	4.156	4.416	4.388	4.123	0.294	3.397	4.435

Рис. 4. Сумарні показники коефіцієнтів множинної кореляції внутрішніх індикаторів індексу верховенства права

рівня інституціональної конвергенції. Щодо фактору суспільної впливовості, показник індикатору AC є характеристикою стратифікації громадян за матеріальною ознакою. Тобто, корупція як явище, створює передумови для набуття індивідуальної впливовості через підкуп творців та протекторів формальних інститутів (можновладців). У результаті особа, яка здійснила такий підкуп, по-перше, де-факто виходить із сфери впливу формальних інститутів¹, по-друге, набуває більше впливовості відносно решти громадян. Відтак індикатор AC задовольняє обом критеріям оцінки².

Неінформативним у справі оцінки рівня інституціональної конвергенції є індикатор обмеження повноважень влади (CG), оскільки згідно з методологією дослідження він характеризує лише формальні аспекти цього явища. Тобто розглядає влад-

ні обмеження лише через призму формальних інститутів. На практиці ж такі обмеження не гарантують дотримання формальних приписів з боку діючої влади, а відтак не можуть бути чіткою ознакою інституціональної конвергенції.

Суперечливим із точки зору інформативності є індикатор забезпечення фундаментальних прав (FR), оскільки він характеризує оцінюване явище з позиції факторів, які мають диференційовані ознаки конвергенції. Мова іде про: ефективне дотримання законів, які забезпечують рівний захист; право на життя та особисту безпеку; належне процесуальне право та права обвинувачених; право на власну думку та свободу її вираження; право вибору віри та релігії; декларацію про захист приватного життя; право на свободу зборів та асоціацій; фундаментальні трудові права, у тому числі право на колек-

¹ Що є ознакою інституціональної дивергенції.

² Характеристики інституціональної конвергенції/дивергенції у загальному сенсі та паритету впливовості громадян.

тивний торг; заборону примусової та дитячої праці; заборону дискримінації. Деякі із цих факторів містять у собі корисну інформацію щодо конвергентних/дивергентних процесів (ефективне дотримання законів, які забезпечують рівний захист, право на життя та особисту безпеку), тоді як решта є абсолютно нейтральними до цього явища. З огляду на те, що оцінка індикатору є інтегральним показником, похідним від вищенаведених факторів, неможливо виокремити оцінку саме тих факторів, які є інформативними із точки зору конвергентних/дивергентних процесів. Відтак індикатор FR не задовольняє визначеним критеріям оцінки рівня інституціональної конвергенції.

В дещо іншій формі проявляється інформаційна суперечливість іншого індикатору – порядку та безпеки (OS). Згідно з методологією дослідження він характеризує те, наскільки ефективно держава забезпечує індивідуальну безпеку та безпеку приватної власності. Індикатор OS враховує три фактори: загрозу порядку та безпеці у контексті кримінальної злочинності; політичне насильство, що включає терор, збройні конфлікти та політичні заворушення; насильство як соціально прийнятний засіб компенсації особистих образ (самосуд). Перший фактор не створює однозначних інформаційних сигналів щодо конвергентних/дивергентних процесів, оскільки вплив кримінальної злочинності на це явище залежить від масштабів соціальної організації криміналу. Наявність поодиноких злочинців не можна вважати ознакою дивергентних процесів, оскільки у своїх діях вони скоріш за все керуються індивідуальними мотивами, а не альтернативними (неформальними) нормами та правилами. Тоді як організована злочинність має власні неформальні інститути, які протиставляються державі, що є безпосередньою ознакою інституціональної дивергенції. З огляду на те, що в рамках фактору загрози порядку та безпеки не розмежовано соціальну організацію криміналу не можна вважати його інформативним щодо конвергентних/дивергентних процесів.

Фактор збройних конфліктів та політичних заворушень, також є суперечливою ознакою конвергентних/дивергентних процесів. Причиною збройних конфліктів може бути зовнішня агресія, пов'язана наприклад із територіальними суперечками. Щодо політичних заворушень, вони є безпосередньою ознакою інституціональної дивергенції в суспільстві. Відтак фактор конфліктів та політичних заворушень може містити в собі контроверсійну інформацію щодо конвергентних/дивергентних процесів.

Чи не найбільш інформативним в цілому по індексу є фактор насильства як соціально прийнятного способу компенсації образ (самосуд). У будь-якій сучасній державі такі дії є незаконними, а отже їхні прояви свідчать про дивергентні процеси в су-

спільстві. Однак посереднє питоме значення фактору в рамках індикатору нівелює його інформативність.

Із теоретичної точки зору високу інформативність щодо конвергентних/дивергентних процесів має індикатор ефективності застосування права (RE). Згідно з методологією він визначає те, наскільки неупереджено застосовується нормативно-правова база та як встановлювані законами і описані адміністративними процедурами правила визначають поведінку всередині влади та поза її межами. Неупередженість застосування права, або іншими словами незаангажованість дій протекторів інститутів права¹, є безпосередньою ознакою інституціональної конвергенції. У зворотному випадку, коли має місце «вибіркове правосуддя»², формальні інститути права перебувають у дивергентному стані відносно суспільства.

Квінтесенцією ефективності застосування права є неупередженість цивільного та кримінального правосуддя. Ці два фактори представлені іншими внутрішніми індикаторами індексу верховенства права: ефективність цивільного правосуддя (CiJ); ефективність кримінального правосуддя (CrJ). Оскільки ці два індикатори високою мірою корелюються із індикатором RE (рис. 5), доцільно взяти до уваги єдиний показник оцінки – RE, як узагальнену характеристику неупередженості застосування права. Разом із цим, інформативності індикатору RA додає той факт, що його безпосередній теоретичний та кореляційний зв'язок з CiJ та CrJ, підвищує його унікальність. Тобто, якщо прийняти показник індикатору RA, як узагальнену характеристику, та розрахувати суму коефіцієнтів кореляції без урахування CiJ та CrJ, унікальність RA буде вищою (рис. 6).

	CiJ	CrJ	RE
0	1.88	1.85	1.87

Рис. 5 Сумарні показники коефіцієнтів множинної кореляції внутрішніх індикаторів CiJ, CrJ, RE*

* Умовна оцінка унікальності від 0 до 2.

	AC	CG	FR	OG	OS	RE
0	0.381	2.486	3.26	0.2	1.87	2.56

Рис. 6 Сумарні показники коефіцієнтів множинної кореляції внутрішніх індикаторів AC, CG, FR, OG, OS, RE*

* Умовна оцінка унікальності від 0 до 5.

¹ Суддів, адвокатів, юристів тощо.

² Неформальний підхід, що передбачає диференційоване застосування права по відношенню до громадян.

Якщо уніфікувати шкалу оцінки унікальності, представивши її в діапазоні від 0 до 1 (де одиниці відповідає абсолютна унікальність), у першому випадку множинної кореляції всіх індикаторів (див. рис. 4), RE матиме оцінку 0.36, тоді які у другому, при виключенні із розрахунку індикаторів C1J та CгJ (див. рис. 6), унікальність RE дорівнюватиме 0.49. Із цього випливає, що індикатор RE є більш інформативним щодо конвергентних/дивергентних процесів із точки зору специфічних факторів, аніж від початку передбачалось¹.

Отже, на основі теоретичного аналізу та результатів кореляції встановлено, що в рамках індексу верховенства права найбільш інформативними щодо конвергентних/дивергентних процесів є індикатори відсутності корупції (AC) та ефективності застосування права (RE). Поруч із цим, показник оцінки цих індикаторів характеризує рівень паритету впливовості громадян, що у сукупності із «індикаторами стабільності»² створює основу для узагальненої³ оцінки рівня інституціональної конвергенції в суспільстві.

Задля підвищення якості оцінки та остаточного нівелювання фактору «неінформативної стабільності» поруч із визначеними індикаторами індексу верховенства права слід взяти до уваги інші індикатори, які потенційно можуть охарактеризувати рівень паритету впливовості громадян. Інформативними у цьому випадку можуть бути вузькопрофільні індекси, оскільки саме окремі аспекти прояву інституціональної упередженості, можуть відображати неформальну державну політику щодо громадян. У той час, як узагальнені індекси, на кшталт індексу верховенства права, можуть приховувати важливі конвергентні/дивергентні ознаки за масштабами оцінки. Відтак задля об'єктивізації висновків щодо рівня інституціональної конвергенції поруч із показниками загального «індексу стратифікації суспільства»⁴, слід взяти до уваги індикатори вузькопрофільного індексу.

Міжнародний індекс захисту прав власності (The International Property Right Index). Вузькопрофільним у контексті характеристики стратифікації суспільства за ознакою впливовості є міжнародний індекс захисту прав власності (The International Property Right Index) [3], що складається організацією – The Property Rights Alliance. У сучасному світі гарантії захисту прав власності де-юре поширюються на всі верстви населення, а отже будь-які

відхилення від цієї норми можна розцінювати як ознаку інституціональної дивергенції, ґрунтованої на фактичному позбавленні законних прав громадян, а отже послабленні їхньої впливовості. Відтак індикатор захисту прав власності є потенційно інформативним у контексті дослідження явищ інституціональної конвергенції/дивергенції.

Індекс захисту прав власності є інтегральним показником трьох підіндексів, які у свою чергу походять від характерних внутрішніх індикаторів (рис. 7). Індекс захисту прав власності розраховується на основі 10 внутрішніх індикаторів, об'єднаних у 3 групи підіндексів: правове та політичне середовище, права фізичної власності та права інтелектуальної власності. Шкала оцінки індексу та його підіндексів становить від 0 до 10, де 10 – найвище значення для системи прав власності, а 0 – найнижче значення. Підіндекс «Правове та політичне середовище» дає інформацію про силу інститутів країни, повагу до «правил гри» серед громадян [3]. У свою чергу, права фізичної власності та права інтелектуальної власності відображають дві форми прав власності, що визначають соціально-економічний розвиток країн. Аналіз індикаторів на предмет унікальності та зв'язку із конвергентними/дивергентними процесами дасть змогу визначити інформативні показники оцінки⁵.

Задля оцінки унікальності внутрішніх індикаторів індексу захисту прав власності складено кореляційну матрицю на основі вибірки даних за 2007 – 2021 рр. (рис. 8).

Аналізуючи кореляційну матрицю, можна зауважити, що внутрішні індекси індикатору захисту прав власності мають значною мірою диференційовані показники кореляції по відношенню один до одного. За сумою коефіцієнтів кореляції (рис. 9) статистично незалежним, а отже абсолютно унікальним, є індикатор легкості реєстрації майна (RP). Із точки зору ознак інституціональної конвергенції/дивергенції цей індикатор є неінформативним, оскільки на практиці труднощі із реєстрацією майна можуть вникати не лише через упереджене ставлення чиновників, а також унаслідок складності формальних процедур. Зміст цих процедур не обов'язково є ознакою свідомої стратифікації суспільства, а може походити від внутрішньополітичних факторів, таких як недосконале законодавство в сфері захисту прав власності, вимоги до техніки безпеки, підвищення стандартів якості життя тощо.

¹ Виходячи із припущення, що в рамках індексу використано внутрішні індикатори, які прийманні за зовнішніми інституціональними ознаками є відмінними.

² Інформативні із точки зору конвергентних/дивергентних процесів індикатори якості інститутів, які у загальному сенсі характеризують політичну стабільність в державі. В рамках дослідження встановлено, що вищезазначеним критеріям відповідає один із індикаторів якості державного управління (Worldwide Governance Indicators) – «політична стабільність та відсутність насильства».

³ Із урахуванням різних аспектів прояву та нівелюванням фактору «неінформативної стабільності».

⁴ У рамках дослідження таким індексом визнано індекс верховенства права.

⁵ Властиві інформативним внутрішнім індикаторам в рамках індексу.

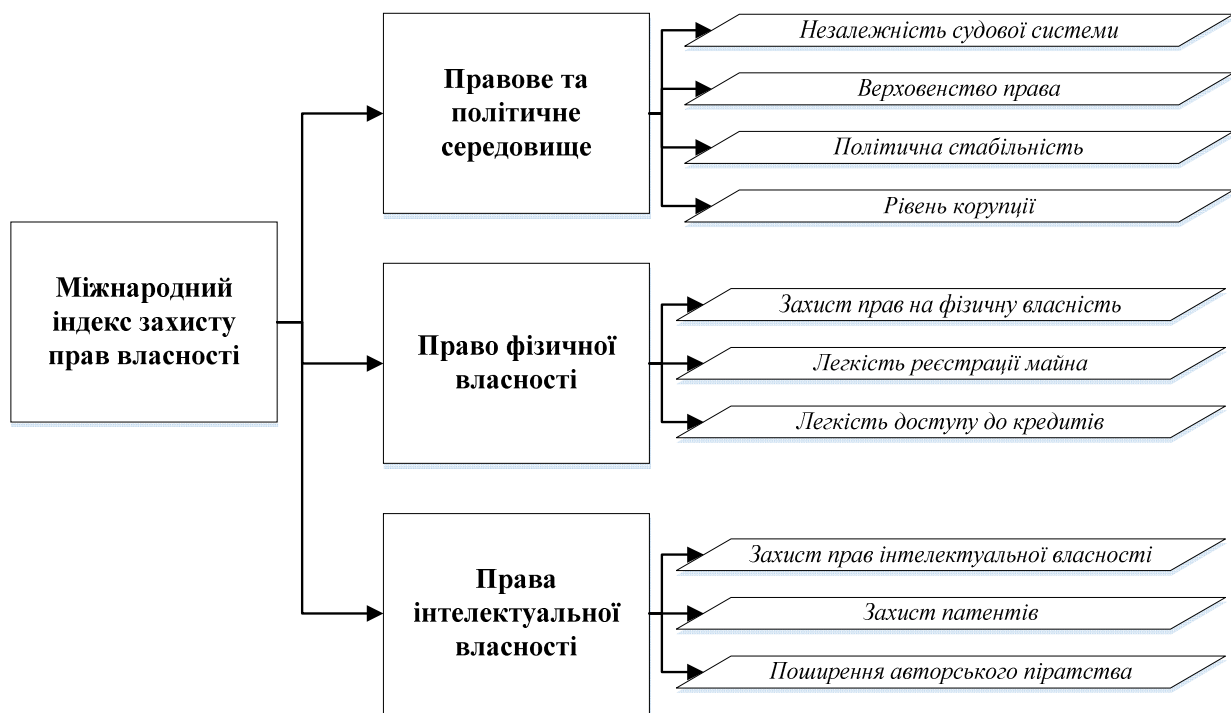
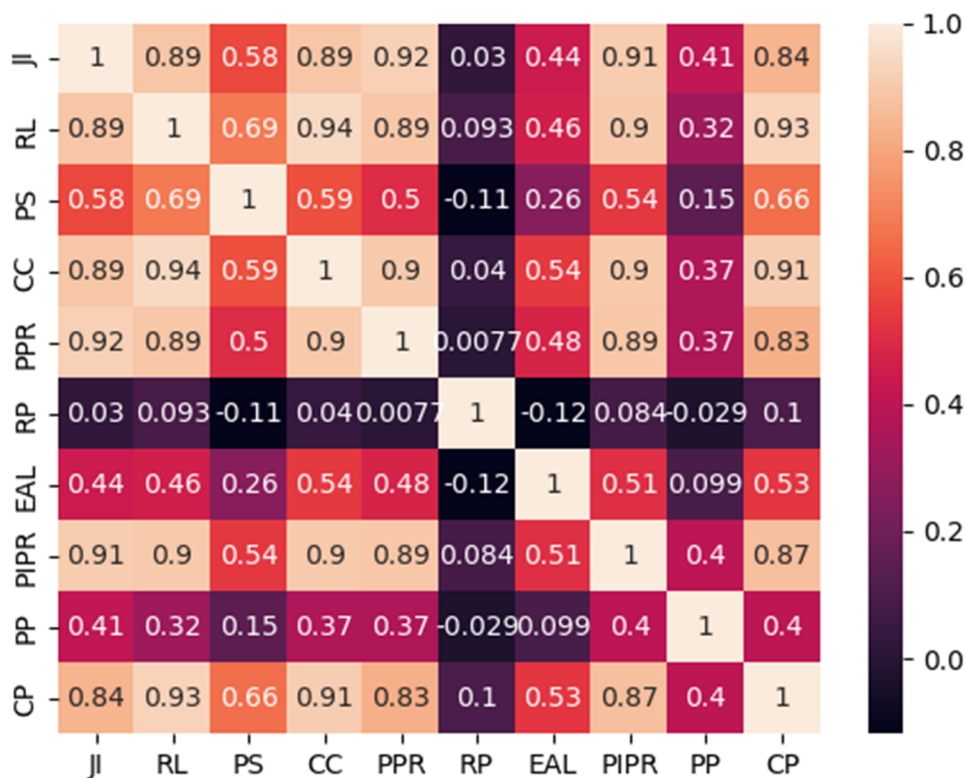

Рис. 7. Структура індексу захисту прав власності

JL – незалежність судової системи, RL – верховенство права, PS – політична стабільність, CC – рівень корупції, PPR – захист прав на фізичну власність, RP – легкість реєстрації майна, EAL – легкість доступу до кредитів, PIPR – захист прав інтелектуальної власності, PP – захист патентів, CP – поширення авторського піратства.

Рис. 8. Кореляційна матриця внутрішніх індикаторів індексу захисту прав власності

	CC	CP	EAL	JL	PIPR	PP	PPR	PS	RL	RP
0	6.08	6.07	3.209	5.91	6.004	2.49	5.78	3.86	6.113	0.165

Рис. 9. Сумарні показники коефіцієнтів множинної кореляції внутрішніх індикаторів індексу захисту прав власності*

* Умовна оцінка від 0 до 9.

Відносно високі показники унікальності мають індикатори захисту патентів (PP), легкості доступу до кредитів (EAL) та політичної стабільності (PS). Перші два індикатори є неінформативними щодо конвергентних/дивергентних процесів, оскільки вони неявно характеризують першопричину наслідків. Тобто, сам факт ускладненого доступу до кредитів та відсутність захисту патентів не є вичерпною ознакою інституціональної дивергенції. Натомість така ситуація може бути наслідком низької якості формальних інститутів, які регулюють ці процеси. Відтак показники оцінки індикаторів PP і EAL є неінформативними у справі оцінки рівня інституціональної конвергенції в суспільстві. Щодо індикатора PS, він фактично дублює зміст попереднього розглянутого індикатора якості державного управління (Worldwide Governance Indicators) – PSNV, приховуючи при цьому інформацію щодо стратифікації суспільства.

Фактично єдиним інформативним індикатором, що характеризує вузькопрофільний аспект стратифікації суспільства, є індикатор захисту прав на фізичну власність (PPR). Він тісно корелюється із індикаторами незалежності судів (JL), верховенства права (RL) та контролю корупції (CC), що цілком логічно, оскільки саме ці чинники визначають ступінь

упередженості захисту прав власності в державі. З огляду на те, що індикатори JL, RL, CC за змістом відповідають розглянутим раніше і прийнятим до розрахунку індикаторам – RE та AC, а метою аналізу індексу захисту прав власності є саме виявлення вузькопрофільних аспектів стратифікації суспільства, індикатор PPR доцільно взяти до уваги, незважаючи на його посередню унікальність. Відтак оцінку рівня інституціональної конвергенції в Україні буде здійснено на основі аналізу індикаторів: PSNV – політична стабільність та відсутність насильства (індикатори якості державного управління); AC – відсутність корупції та RE – ефективність застосування права (індекс верховенства права); PPR – захист прав на фізичну власність (індекс захисту прав власності).

Оцінка індикаторів інституціональної конвергенції/дивергенції для України та української промисловості. За результатами аналізу показників, що характеризують різні аспекти прояву конвергентних/дивергентних процесів, можна зробити попередній висновок, що в Україні стан інституціонального середовища близький до дивергентного (рис. 10).

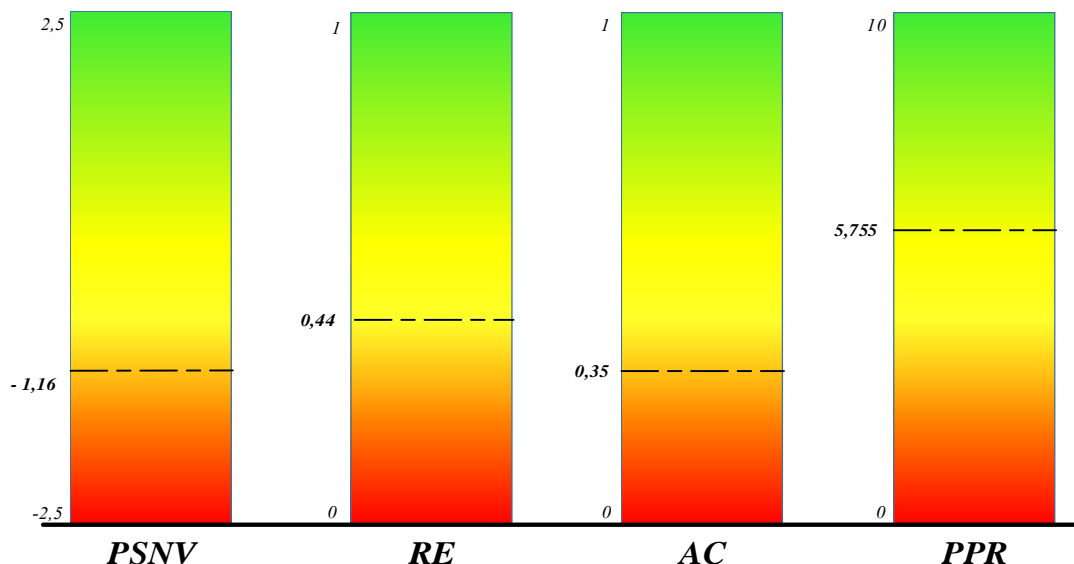

Рис. 10. Показники оцінки індикаторів «інституціональної конвергенції/дивергенції» для України

За показником індикатора PSNV, з оцінкою -1.16 за шкалою від 2.5 до -2.5, Україна займає низьку позицію, на рівні таких країн, як Єгипет (-1.21),

Гаїті¹ (-1.04) та Туреччина (-1.19). При цьому слід зауважити, що низька оцінка України за цим критерієм, скоріш за все обумовлена зовнішніми чинни-

¹ Найбідніша та найнестабільніша країна Карибського басейну.

ками, а саме анексією Криму та бойовими діями на сході країни¹. На користь цієї гіпотези свідчить динаміка зміни PSNV у період 2002-2020 рр. (рис. 11).

Виходячи з того, що характерний для України фактор зовнішніх загроз викривлює інформативність індикатору PSNV щодо конвергентних/дивергентних процесів², доцільно вилучити його із по-

дальшого розрахунку. Відтак оцінювання буде здійснено лише на основі аналізу індикаторів «стратифікації суспільства». При цьому слід зауважити, що вилучення індикатору PSNV у випадку України не віднімає його інформативності щодо конвергентних/дивергентних процесів у відношенні країн позбавлених чинника зовнішніх загроз.

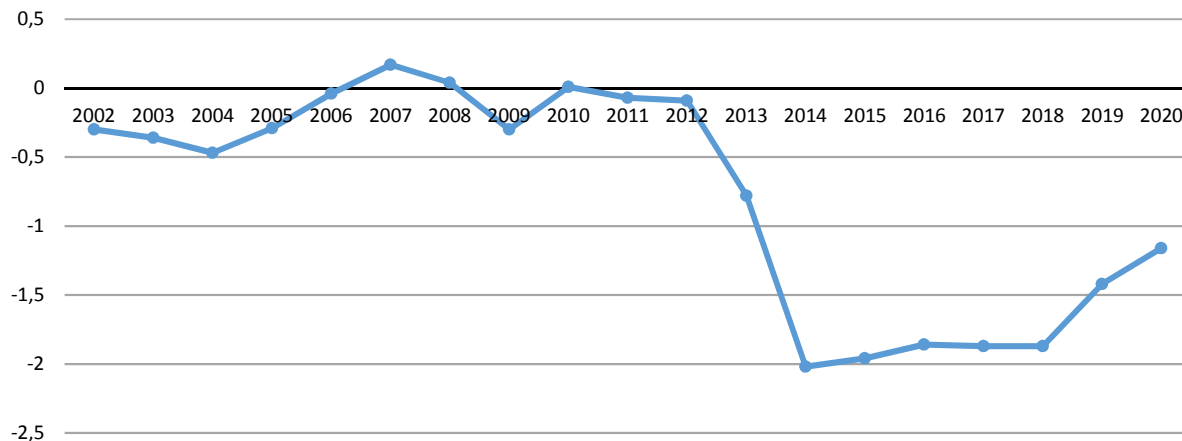

Рис. 11. Динаміка індикатора стабільності та відсутності насильства (PSNV) в Україні в період 2002-2020 рр.*

* За шкалою оцінки від 2.5 до -2.5.

Посередній показник індикатору RE (оцінка 0.44 за шкалою від 1 до 0) є ознакою того, що в Україні мають місце випадки застосування упередженого «правосуддя». І хоча сфера його застосування залишається недослідженою³, сама собою оцінка говорить про існування прецедентів надання неправових привілеїв окремим громадянам, що є ознакою часткової стратифікації суспільства за критерієм правосуддя, а разом із цим й дивергентних процесів. За показником індикатору RE, Україна перебуває на рівні таких країн, як Туреччина (0.41), Албанія (0.43), Узбекистан (0.44), Мексика (0.44) Молдова (0.45) та Угорщина (0.46). Тоді як еталонним на сьогодні є показник Данії – 0.89.

Дещо гіршими є справи із корупцією в Україні. За індикатором AC Україна має оцінку 0.33 (за шкалою від 0 до 1), що є ознакою суттєвої стратифікації суспільства за матеріальним критерієм⁴, а отже й дивергентних процесів пов'язаних із цим. До цього слід додати, що корупційна складова не лише дис-

кредитує силу формальних інститутів, а й укріплює неформальні порядки. Відтак показник індикатору AC є об'єктивною характеристикою сили неформальних інститутів.

За показником індикатору AC Україна перебуває на рівні таких країн, як Зімбабве (0.31), Нігерія (0.32), Нікарагуа (0.32), Пакистан (0.33), Бангладеш (0.35) та Молдова (0.36). Еталонним є показник Данії – 0.95, тоді як найнижчою є оцінка Камеруну – 0.25. Озираючись назад, варто зауважити певні негативні зміни стосовно України. За період 2016-2021 рр., в рамках індикатору AC країна втратила 0.03 пункту.

На середньому рівні в Україні, знаходиться показник захисту прав на фізичну власність, представлений індикатором PPR (оцінка 5.755 за шкалою від 0 до 10). Із цього випливає, що в Україні захист прав власності у більшості випадків є незаангажованим, однак при цьому трапляються певні прецеденти упередженого вирішення спірних питань власності. Та-

¹ Фактор повномасштабного російського вторгнення в Україну в 2022 р. не враховано, оскільки наразі відсутній показник індикатору для цього періоду.

² Наявність або відсутність внутрішніх протиріч щодо формальних інститутів, перекривається зовнішніми загрозами. Відтак показник стабільності (у нашому випадку індикатор PSNV) не можна сприймати як характеристику виключно внутрішніх конвергентних/дивергентних процесів.

³ Єдине, що у загальному сенсі можна окреслити, так це те, що за ефективністю цивільного правосуддя Україна має оцінку 0.54, кримінального – 0.37.

⁴ Фактор корупції створює привілеї для більш заможних верств населення. Тобто, ті громадяни, які оплачують «порушення закону на їхню користь», де-факто використовують формальні інститути в своїх цілях. А оскільки така «опція» доступна лише заможним громадянам, виникає стратифікація суспільства.

кий стан речей говорить нам про обмежену стратифікацію суспільства за матеріальною ознакою¹ та пов'язані із цим дивергентні процеси. При цьому варто відзначити суттєвий позитивний прогрес у питанні захисту прав на фізичну власність. За останні 14 років² Україна додала до цього показника 2.113 пункту.

На сьогодні схожою до України є ситуація із захистом прав на фізичну власність в таких країнах, як Аргентина (5.211), Польща (5.246), Іран (5.434), Пакистан (5.549), Греція (5.585), Хорватія (5.881) та Бразилія (5.989).

Отже, маючи в наявності три індикатори, що характеризують із різних позицій конвергентні/дивергентні процеси в Україні, слід об'єднати їх в узагальнену оцінку, яка б охарактеризувала рівень інституціональної конвергенції³ в суспільстві. Для цього слід привести показники індикаторів до єдиної шкали оцінювання, а далі на основі уніфікованих даних розрахувати інтегральний показник:

$$K = \sqrt[3]{AC * RE * PPR_u}$$

де K – показник рівня інституціональної конвергенції; AC – показник індикатору відсутності корупції; RE – показник індикатору ефективності застосування права; PPR_u – приведений до шкали від 0 до 1 (уніфікований) показник індикатору захисту прав на фізичну власність.

За результатами розрахунку встановлено, що рівень інституціональної конвергенції в Україні відповідає оцінці 0.437 за шкалою від 0 до 1, де 1 відповідає стан абсолютної конвергенції, тоді як 0 – дивергенції. Із цього випливає, що в українському суспільстві дивергентні процеси незначною мірою переважають конвергентні. Тобто, задля вирішення проблемних питань та відстоювання власних інтересів громадяни більшою мірою ладні послуговуватись неформальними інститутами на противагу формальним. При цьому варто відзначити певні позитивні зміни, які мали місце в останні роки (рис. 12).

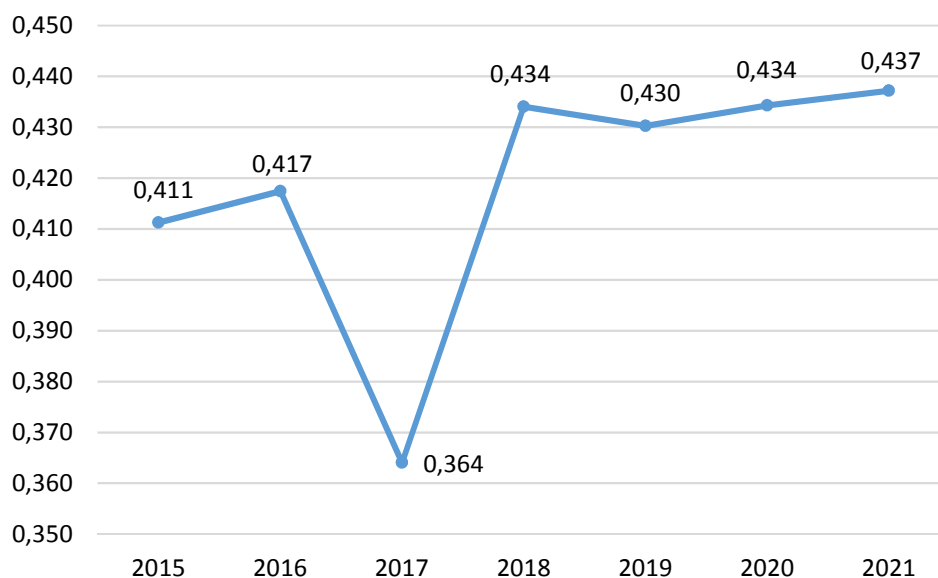

Рис. 12. Динаміка інтегрального показника індикаторів, що характеризують конвергентні/дивергентні процеси (AC, PR, PPR)

За останні 6 років, за інтегральним показником індикаторів, що характеризує конвергентні/дивергентні процеси, Україна додала 0.026 пункту, наблизившись до рівня таких країн, як Болгарія (0.453) та Туреччина (0.467). У цьому контексті можуть ви-

никнути запитання щодо різкого зниження інтегрального показника 2017 р., що було обумовлено зниженням оцінки індикатору PPR з 5.051 до 3.378. Можна припустити, що таке коливання пов'язано із націоналізацією ПриватБанку в кінці грудня 2016 р.

¹ Передбачається, що упереджене вирішення спірних питань власності походить від матеріального зацікавлення уповноважених осіб. На користь цієї гіпотези також свідчить низький показник індикатору відсутності корупції – 0.33.

² Період 2007-2021 рр., впродовж яких складався індекс захисту прав власності, що містить в собі внутрішній індикатор захисту прав на фізичну власність (PPR).

³ У цьому випадку для позначення об'єкту оцінювання можна було б також використати термін «рівень інституціональної дивергенції». Однак із точки зору мети дослідження це не має принципового значення, оскільки «рівень інституціональної конвергенції» характеризує відхилення від стану дивергенції і рух у напрямку конвергенції. Тоді як терміном «рівень інституціональної дивергенції» позначався б зворотній процес. Із точки зору остаточних висновків не має значення, який саме із цих термінів буде використано. Різниця в термінах лише дає змогу подивитись на процес із різних кутів зору, не змінюючи його сенсу.

У цілому, якщо взяти до уваги еталонні, проміжні та найнижчі інтегральні показники (табл. 2), можна дійти висновку, що Україна посідає посередні позиції за рівнем інституціональної конвергенції серед країн світу. Теоретично такий результат може бути ознакою, як еволюційних процесів, спря-

мованих на посилення ролі громадянського суспільства в державі, так й інволюційних, спрямованих на зміцнення впливу еліт. З огляду на позитивну динаміку, можна зробити висновок, що у випадку України, радше переважає перший варіант.

Таблиця 2

Характеристика країн за показниками конвергентних/дивергентних процесів

Країни	Показник індикаторів, що характеризують конвергентні/дивергентні процеси			Інтегральний показник (К)
	RE	AC	PPR	
Норвегія	0.93	0.94	0.81	0.89
Данія	0.89	0.95	0.81	0.88
Німеччина	0.86	0.83	0.72	0,8
США	0.71	0.72	0.82	0.75
Грузія	0.56	0.68	0.62	0.62
Польща	0.61	0.72	0.52	0.61
Греція	0.54	0.54	0.5	0.52
Бразилія	0.49	0.43	0.49	0.47
Україна	0.44	0.33	0.57	0.44
Пакистан	0.39	0.31	0.5	0.39
Албанія	0.43	0.37	0.38	0.39
Молдова	0.42	0.28	0.48	0.38
Бангладеш	0.4	0.35	0.36	0.37
Болівія	0.4	0.34	0.28	0.3
Венесуела	0.19	0.29	0.1	0.17

Інформативним щодо специфічних чинників, які визначають особливості урядування в рамках де-факто конвергентних/дивергентних моделей державного устрою, є співставлення показників, що характеризують фактори стабільності та стратифікації суспільства. На рис. 13 фактор стабільності представлений уніфікованою (до шкали від 0 до 1) оцінкою індикатору PSNV, тоді як фактор стратифікації є інтегральним показником індикаторів RE, AC та PPR. Із рис. 13 випливає, що такі країни, як Пакистан, Іран, Туреччина, Україна, Грузія, США та Німеччина, мають ознаки зовнішніх або внутрішніх конфліктів. Такий висновок ґрунтується на гіпотезі, що зниження показників стабільності відносно фактору стратифікації, походить від окремих, резонансних прецедентів конфлікту, на противагу перманентним, локальним суспільним суперечкам. Так, Пакистан має тривалий конфлікт із Індією, що знижує його оцінку стабільності у значно більшій мірі, аніж було б у випадку, коли б така оцінка спиралась виключно на фактор внутрішнього протистояння громадян в середні країни. Шійтський Іран, має тривалу історію протистояння із сунітським Іраком та США. Туреччина конфліктує із курдами, які здійснюють вилазки із сусідніх Сирії та Іраку. Україна та Грузія зазнали прямої агресії з боку Російської Федерації. Щодо США та Німеччини, тут мають місце резонансні випадки внутрішніх конфліктів. В США

це такі акції, як «Захопи Волл-стріт» та «Штурм Капітолію», в Німеччині масові протести проти іммігрантської політики уряду. При цьому слід зауважити, що такі резонансні акції в цілому не можуть охарактеризувати ступінь задоволення громадян державною політикою, а отже й формальними інститутами, які її визначають. Вони лише викривлюють об'єктивне сприйняття реальних суспільних процесів.

На противагу диспропорційному зниженню показника стабільності відносно показника стратифікації суспільства, зворотній ефект, а саме зростання стабільності при посиленні стратифікації, може бути ознакою консолідованої протекції державної політики з боку еліт. Такий висновок ґрунтується на гіпотезі, що громадяни пасивно реагують на дискримінаційне урядування лише у випадку, коли вони обмежені засобами впливу на політику. Перш за все, це стосуються «протестних» організацій¹, створення та підтримка яких потребує певної ресурсної бази. А оскільки в стратифікованих суспільствах ресурси як правило зосереджені в руках еліт, саме вони, виходячи із власних інтересів, визначають доцільність майбутніх протестів. Відтак стає очевидним, що відносно високий рівень стабільності в таких суспільствах є наслідком задоволення еліт державною політикою.

¹ Профспілки, громадські об'єднання, ініціативні групи тощо.

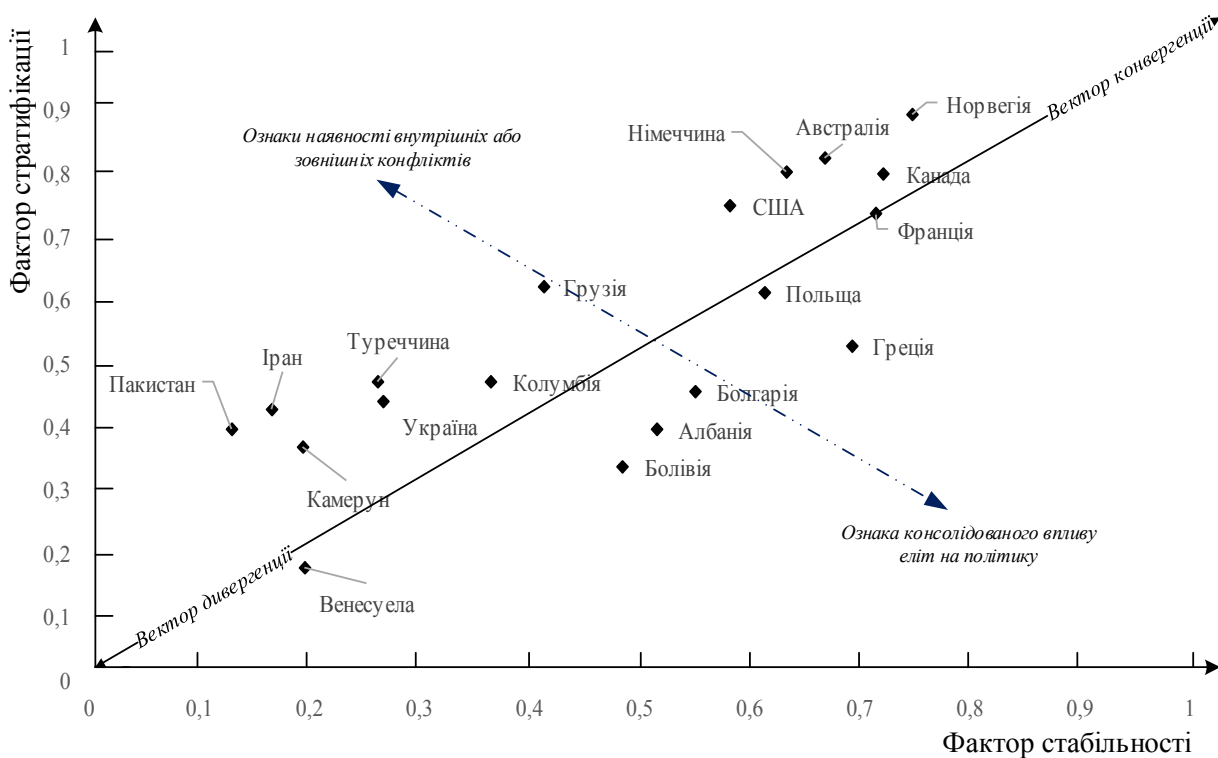

Рис. 13. Характеристика вектору інституціональної конвергенції/дивергенції та специфічних чинників, що визначають особливості урядування

Прикладом консолідованої протекції державної політики з боку еліт може бути Греція, позиція якої на рис. 13 значною мірою відхиляється від вектору конвергенції у бік переваги стабільності над стратифікацією. Як зазначали у своїй книзі «Вузкий коридор» Дарон Аджемоглу та Джеймс Робінсон [8], лояльність впливових осіб до уряду в цій країні здобувається шляхом широкого залучення таких осіб до державної служби. Власне, розширення штату державних службовців стало однією з причин економічної кризи в Греції у 2009 р.

У цілому представлений на рис. 13 підхід до співставлення показників стабільності та стратифікації має на меті окреслити вектор руху окремих країн у бік інституціональної конвергенції або дивергенції. Особливо інформативним буде представлення цього процесу в динаміці (рис. 14), із чого випливає, що на сьогодні Україна рухається в напрямі інституціональної конвергенції. Щодо специфічних чинників, які є ознакою відхилення від векторів, ця теза є суто гіпотетичною і може мати ряд винятків. При цьому слід зауважити, що теоретична основа та практичні випадки свідчать радше на користь цієї тези, аніж на її спростування.

Загальнодержавний показник рівня інституціональної конвергенції, може відрізнитись від секторальних показників, оскільки для останніх проаналізовані індикатори мають дещо інше значення. Для промисловості потенційно інформативними є наступні індикатори: відсутності корупції (АС) – характеризує вірогідність застосування формальних

інститутів в інтересах промисловців-хабарників (що само собою є проявом неформальної поведінки); захисту прав на фізичну власність (PPR) – характеризує захищеність прав власності на засоби виробництва; захисту патентів (PP) – характеризує дотримання ексклюзивних права власності на індивідуальні розробки. Натомість у контексті оцінки інституціональної конвергенції в промисловості, неінформативним є індикатор політичної стабільності та відсутності насильства (PSVN), оскільки він радше характеризує рівень загального схвалення державної політики з боку суспільства, аніж задоволення громадян діяльністю промисловців. Крім того, малоінформативним є індикатор ефективності застосування права (RE), оскільки він має занадто широкий дескриптивний контекст, щоб на його основі можна було робити висновки щодо конвергентних/дивергентних процесів у промисловості.

За інтегральним показником вищенаведених індикаторів, уніфікованим до шкали від 0 до 1, рівень інституціональної конвергенції в українській промисловості дорівнює – 0.475, що на 0.035 пункту вище, аніж показник рівня інституціональної конвергенції в цілому по країні. Проте, така оцінка все ж таки є низькою, аби можна було казати про відсутність впливу неформальних інститутів на конкуренцію в промисловості. Відтак залишається актуальним питання щодо провадження політики інституціональної конвергенції із метою подолання та попередження деструктивної конкуренції в промисловості.

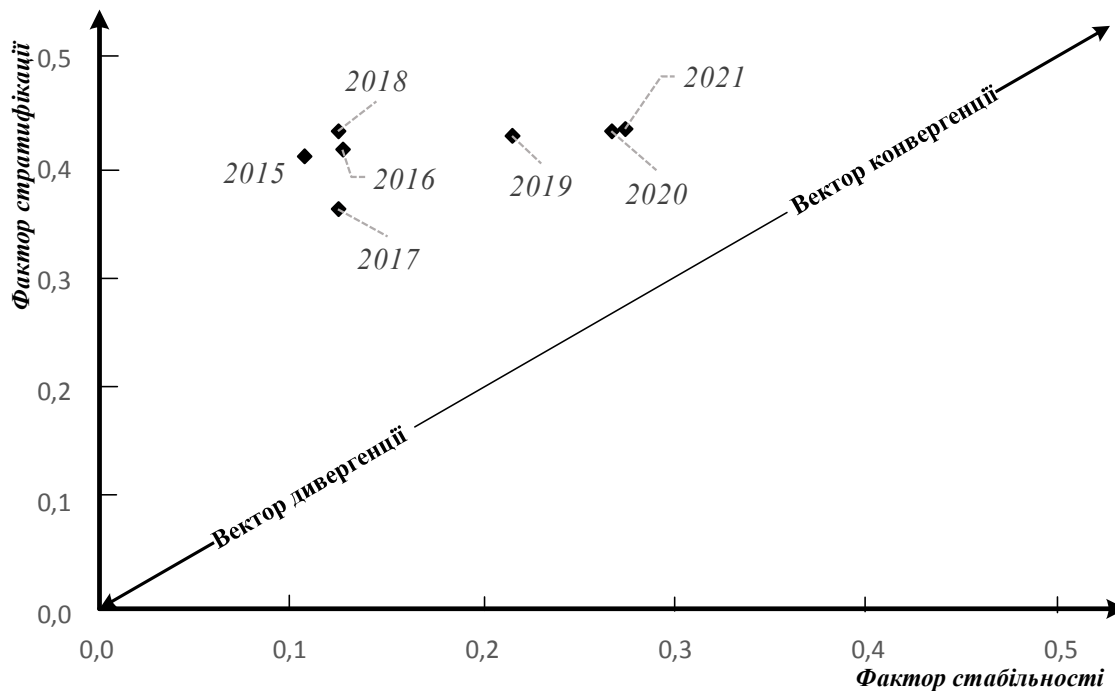

Рис. 14. Динаміка зміни позиції України відносно вектору інституціональної конвергенції/дивергенції

Висновки. Отже, показник рівня інституціональної конвергенції в Україні є важливим фактором, який слід враховувати при розробці та попередній оцінці ефективності соціально-економічних проєктів, оскільки саме від того, наскільки громадськість ладна сприймати будь-які державні або приватні ініціативи, залежить корисність таких дій для суспільства, а отже й ефективність ресурсних витрат. У тому числі це стосується заходів із подолання деструктивної конкуренції в промисловості, які в широкому сенсі позбавлені чітких, обґрунтованих критеріїв диференціації інтересів окремих громадян. Логічно, що за таких умов політика інституціональної конвергенції може наштовхнутись на скритий супротив з боку промисловців, які вважають

для себе більш вигідним послуговуватись саме неформальними «правилами гри».

В умовах конфлікту інтересів показник рівня інституціональної конвергенції є характеристикою того, в якій мірі члени суспільства ладні дотримуватися встановлених формальних правил. У контексті подолання деструктивної конкуренції в промисловості це проявляється у готовності промисловців виконувати покладені на них обов'язки. Відтак, коли заздалегідь відомо, що в суспільстві переважають дивергентні настрої, можна очікувати переходу «боротьби» у неформальне середовища, де за законом «чорного ринку» перемогу отримає сторона, яка має у своєму розпорядженні більше ресурсу, що аж ніяк не піде на користь суспільству.

Література

1. Worldwide Governance Indicators. URL: <https://info.worldbank.org/governance/wgi/>.
2. The Rule of Law Index. URL: <https://worldjusticeproject.org>.
3. The International Property Right Index. URL: <https://www.internationalpropertyrightsindex.org>.
4. Kaufmann D., Kraay A. Governance Indicators: Where Are We, Where Should We Be Going? *World Bank. Policy Research Working Paper 4370*. 2007. P. 5–6. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/7588/wps4370.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. DOI: <https://doi.org/10.1596/1813-9450-4370>.
5. Kaufmann D., Kraay A., Mastruzzi M. Governance Matters VIII: Aggregate and Individual Governance Indicators 1996–2008. *World Bank. Policy Research Working Paper 4978*. 2009. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/4170/WPS4978.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. DOI: <https://doi.org/10.1596/1813-9450-4978>.
6. Interactive data access. Worldwide Governance Indicators. *World Bank*. URL: <https://info.worldbank.org/governance/wgi/Home/Reports>.
7. Kaufmann D., Kraay A., Mastruzzi M. The Worldwide Governance Indicators: Methodology and Analytical Issues. *World Bank. Policy Research Working Paper 5430*. 2010. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/3913/WPS5430.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
8. Аджемоглу Д., Робінсон Д. Вузький коридор. Держави, суспільства і доля свободи. Київ: «Наш формат», 2020. 520 с.

References

1. Worldwide Governance Indicators. Retrieved from <https://info.worldbank.org/governance/wgi/>.
2. The Rule of Law Index. Retrieved from <https://worldjusticeproject.org>.

3. The International Property Right Index. Retrieved from <https://www.internationalpropertyrightsindex.org>.
4. Kaufmann, D., Kraay, A. (2007). Governance Indicators: Where Are We, Where Should We Be Going? *World Bank. Policy Research Working Paper 4370*. Retrieved from <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/7588/wps4370.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. DOI: <https://doi.org/10.1596/1813-9450-4370>.
5. Kaufmann, D., Kraay, A., Mastruzzi, M. (2009). Governance Matters VIII: Aggregate and Individual Governance Indicators 1996–2008. *World Bank. Policy Research Working Paper 4978*. Retrieved from <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/4170/WPS4978.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. DOI: <https://doi.org/10.1596/1813-9450-4978>.
6. Interactive data access. Worldwide Governance Indicators. *World Bank*. Retrieved from <https://info.worldbank.org/governance/wgi/Home/Reports>.
7. Kaufmann, D., Kraay, A., Mastruzzi, M. (2010). The Worldwide Governance Indicators: Methodology and Analytical Issues. *World Bank. Policy Research Working Paper 5430*. Retrieved from <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/3913/WPS5430.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
8. Adzhemoglu, D., Robinson, D. (2020). Vuzkyi korydor. Derzhavy, suspilstva i dolia svobody [Narrow corridor. States, societies and the fate of freedom]. Kyiv, «Nash format» [in Ukrainian].

Сердюк О. С. Оцінка рівня інституціональної конвергенції в Україні та українській промисловості

На основі аналізу міжнародних індексів, що характеризують якість інститутів, здійснено оцінку рівня інституціональної конвергенції в Україні та українській промисловості. До розрахунку прийнято внутрішні індикатори індексів (підіндекси), які є інформативними щодо конвергентних/дивергентних процесів. Встановлено, що задля цілей оцінки рівня інституціональної конвергенції в цілому в державі інформативними є індикатори: політичної стабільності та відсутності насильства; відсутності корупції; ефективності застосування права; захисту прав на фізичну власність. При цьому встановлено, що у випадку України індикатор політичної стабільності та відсутності насильства не є самодостатньою характеристикою конвергентних/дивергентних процесів, оскільки на його показник впливають зовнішні загрози, а отже його було виключено із розрахунків. Показники індикаторів уніфіковано до єдиної шкали оцінювання від 0 до 1, де 0 відповідає абсолютна дивергенція, а 1 – повна конвергенція. Встановлено, що рівень інституціональної конвергенції в Україні відповідає показникові – 0.44. Для промисловості визначено інформативними індикатори відсутності корупції, захисту прав на фізичну власність та захисту патентів. За цими індикаторами розраховано інтегральний показник – 0.475, який характеризує рівень інституціональної конвергенції в промисловості. Посередній показник обумовлює доцільність реалізації політики щодо її підвищення.

Ключові слова: інституціональна конвергенція, інституціональна політика, Україна, промисловість, якість державного управління, індекс верховенства права, міжнародний індекс захисту прав власності.

Serdiuk O. Assessment of the Level of Institutional Convergence in Ukraine and Ukrainian Industry

Based on the analysis of international indices characterizing the quality of institutions, an assessment of the level of institutional convergence in Ukraine and Ukrainian industry was made. Internal indicators of indices (sub-indices), which are informative about convergent/divergent processes, are taken into account. It was established that for the purposes of assessing the level of institutional convergence in the state as a whole, the following indicators are informative: political stability and absence of violence; absence of corruption; effectiveness of law enforcement; protection of physical property rights. At the same time, it was established that in the case of Ukraine, the indicator of political stability and absence of violence is not a self-sufficient characteristic of convergent/divergent processes, since its indicator is affected by external threats, and therefore it was excluded from the calculations. Indicators are unified to a single rating scale from 0 to 1, where 0 corresponds to absolute divergence, and 1 to complete convergence. It was established that the level of institutional convergence in Ukraine corresponds to the indicator - 0.44. Informative indicators of the absence of corruption, protection of physical property rights and protection of patents have been determined for the industry. Based on these indicators, an integral indicator of 0.475 was calculated, which characterizes the level of institutional convergence in industry. A mediocre indicator determines the expediency of implementing a policy to increase it.

Keywords: institutional convergence, institutional policy, Ukraine, industry, Worldwide Governance Indicators, The Rule of Law Index, The International Property Right Index.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Стаття надійшла до редакції 29.04.2022